

rrando–, passem a tractar d'aquesta versió al francès, que havia sortit abans (al febrer).

El traductor compta amb dos grans escuts heràldics, com a lingüista i professor emèrit de la Universitat d'Ais de Provença i com a traductor de l'altra gran novel·la cavalleresca catalana, el *Tirant lo Blanc*, així mateix en aquesta editorial (Anacharsis 2003). Aquesta, encara, havia estat precedida d'un treball sobre la problemàtica i criteris seguits,¹ on es recollia en un annex una interessant selecció de criteris sobre el fet de traduir. Comencem, doncs, per on acaba aquest apèndix, pel desideràtum d'aproximar el text a altra llengua amb la mateixa elegància.

Ja se n'ha dit que aquesta versió ateny un grau de creació literària, opinió a la qual caldria afegir el fet d'aconseguir un llenguatge elegant; i això no és tan senzill de fer sense esmenar l'autor, perquè aquell desig es fa sovint presumpció, sobretot quan es pretén ultrapassar la qualitat estilística de l'original, de fet però deformant-lo. Lliçó que podríem relacionar amb la del somni mitològic central del III llibre, bé que aquesta orienti la deformació cap a la historicitat; la remesa a més ens fa advertir que no hem caigut en la lloa, ja que la comprovació d'aquest primer comentari tan favorable es pot fer palesa ran la riquesa del ventall de registres utilitzat i l'harmonia aconseguida. Així, en els extrems veuríem que s'inclouen sortides pròpies de la parla actual, bé que puguin sobtar, si s'ha considerat que donen el to exacte («Curial, comment allez-vous?», p. 76), i alhora s'avisa de vocables literaris rescatats de la llengua clàssica («resplendeur», p. 406) mitjançant una explicació que el justifica i en dona raó, com és l'ús registrat al segle XIX («se trouve encore chez Littré», ib., n. 242). L'àmplia llibertat d'aquest espai i l'exigència d'aconseguir una llengua unificada com a terme mitjà –junt amb la d'ajustar-se com un guant el text original, rigor que es fa palès arreu de la traducció– són claus per al reconeixement d'una llengua fluïda i natural.

Amb tot, quant a la comprovació de l'exactitud –el gran repte de tota traducció–, potser que la millor solució sigui recórrer al comparatisme, com bé ha estudiat i mostrat Mª Àngels Fuster, precisament amb aquesta obra.² El recurs metodològic aplicat al *Curial* el tindrem a l'abast –esperem que aviat– gràcies a l'edició interlineal (mitjançant el programa MetaConcor) al qual s'està treballant al gran projecte IVITRA, conduït per Vicent Martines.

Cal avançar-hi tanmateix que no sempre serà tan exacta la solució d'aquesta eina de contrast a causa de l'incert d'un o altre traductor com de la millor adequació d'una o altra llengua, i que el francès respon magníficament a l'ajust amb el català. No caldria exemplaritzar-ho per menut, però es pot fer explí-

1. «La traduction française moderne de *Tirant le Blanc*: méthode et problèmes». *Caplletra*, 23 (1998), 153-181.

2. Ha treballat el tema a «Recepció multilingüe de la literatura catalana medieval. Traduccions i edició interlineal poliglota del *Curial e Güelfa*». FIDORA, Alexander / TRENC, Eliseu (ed.) (2007): *2n Col·loqui europeu d'estudis catalans*. Péronnas: Éditions de la Tour Gile; Universitat de Montpellier, 225-240; així com en altres ocasions: «La traducció de clàssics medievals: la novel·la cavalleresca catalana *Curial e Güelfa*». CAMPS, Assumpta (coord.): *Congrés Internacional sobre Traducció i intercanvi global en l'època de la globalització*. Universitat de Barcelona 2006 (2008), p. 153-166. Aquest aspecte l'ha tractat encara als congressos de La Nucia, sobre el *Curial*, i de la AISC a Venècia, tots dos en 2008.

cit comparant-ho amb una llengua més allunyada; així, pel que fa al lèxic podem mostrar algun cas d'aquella adequació en contrast amb el castellà: per exemple, quant a la «baxa dansa» que, segons explica Barberà en nota (n. 13, p. 72), respon a la *danse basse*; mentre que no responia en castellà a la traducció *baja danza* –per la qual s'entén l'*alemanda*, que s'hi balla des del segle XVI–, motiu pel qual, en la meua traducció del *Curial*,³ vaig recórrer a «danza llana», que fa veure que és un ball on no hi ha salts ni piruetes, com tampoc no n'hi havia en aquell, i evita la confusió; problema, però, que no sembla tenir la llengua francesa. Alguna vegada també, contràriament, pot esdevenir que no hi hagi solucions per a aquesta versió, situació en què cal fer-hi un gir, com fa el traductor amb «poble morisc» i *nation maure*.

Pel que fa al lèxic, bé que el traductor contempli diversos factors, entre ells les dates d'ús dels vocables o el recorregut des de l'ètim, l'elecció sovint depèn de decisions personalíssimes, com ara fent *oeillets* dels ulls del vestit de Laquesis, equivalència que en francès és molt i molt encertada, amb la naturalitat afegida de ser un derivat. O bé quant a decantar-se pel vocable *soll/suelo* en referir-se al repartiment del terra segons la il·luminació, ja que qualsevol de les dues solucions seria apta, expressada amb l'adequació escaient; així, és completa la de Barberà, qui deu tenir possiblement elements per decantar-s'hi ran la traducció tirantiana, i en dóna l'explicació en una nota (n. 10, p. 68).⁴

La puntuació ha seguit a grans trets la de l'edició, cosa que no ha suposat una supeditació, ja que cada llengua exigeix allò amb què millor s'expressa i no s'hi corresponen matemàticament. I així, rere la primera frase –la famosa arrencada admirativa–, s'ha puntuat de manera diferent a tots dos llibres, segons l'elecció personal; entre altres punts, difícilment superables en cap cas, cito el final del capítol 3.25, p. 324.

Les ajudes aclaratòries al text –representades <>– alguna vegada ens han semblat una mica gratuïtes, com ara a la p. 108; però cal dir que tot el que ajudi al sentit ha d'acceptar-se i recomanar-se (i sobretot els que no tenim com a llengua materna el francès farem bé a no assegurar res, ans a tot estirar de fer-hi una suau indicació amb to interrogatiu). El fet és que, tal i com mana el cànon traductor en l'actualitat, hi és rector el criteri de transmetre el significat i no la literarietat (cosa que fa uns anys enrere, el 1982, guiava encara la traducció d'un *Curial*, el de Gimferrer). Ho contrastem en un exemple purament de matís afrontant la francesa a les traduccions citades i més recents al castellà, per tal d'apreciar com el gir de la frase s'accentua cap al predomini de la finalitat semàntica: tendència *in crescendo* en el món de la traducció, al qual lògicament respon també l'evolució de les experiències traductores que ha viscut el *Curial* (text català/Gimferrer-Butinyà-Barberà):

Lo qual minyó, après pochs anys de la sua naixença, morint lo pare, romàs orfe./ Y aquel doncel, a los pocos años de su nacimiento, muriendo el padre, se quedó huérfano.-Y este chico, al morir el padre pocos años después de su nacimiento, quedó huérfano.-Mais ce n'était encore qu'un bambin lorsque son père mourut, le laissant orphelin.

En la línia de respecte comentada, farem un parell de comentaris qüestionadors, ja que és curiós que s'hagi corregit l'*Achyleidos* (n. 174, p. 324) quan podria no ser una confusió amb Estaci –a qui ha citat poc abans amb interès i sense venir molt a tomb (p. 322)–, ans una referència d'humor crític a Homer, justament apuntant al motiu pel qual se l'acusa al judici: d'haver afavorit amb excès Aquil·les –com va veure també Boccaccio⁵–, fent de la *Illiada* el mateix que feien amb les seves temàtiques prioritàries la *Tebaida* i l'*Eneida*.⁶

3. Precisament editada a IVITRA, i dedicada als 90 anys de Martí de Riquer (inclosa en la bibliografia de l'edició). Es comenta aquest contrast a Fuster, *op. cit.*, p. 232.

4. Bé que no farem un acarament continuat, potser escaigui dir que en la meua versió no em vaig atrevir a donar en castellà *ojal* no tractant-se d'una botonera o trau. M'he de disculpar d'haver recorregut en aquest primer acarament a referències amb la meua traducció, donat que li és més propera en tots sentits que les anteriors castellanes.

5. Vegeu la traducció en castellà recent, *Los quince libros de la Genealogía de los dioses paganos* (ed. M.C. Álvarez y R.M. Iglesias, Atenea 2008), p. 283.

6. D'aquest recurs tracta la famosa obra de Curtius (*sobrepujamiento*, p. 235-239); però és més simptomàtic el comentari de Jaeger (1985), dient que qui converteixi «la *Illiada* en una aquileida ... considera el problema desde el punto de vista histórico y del contenido» («*Paideia*»: *los ideales de la cultura griega*. Madrid: FCE, 1985, p. 58).

I potser podríem trobar a faltar un petit aclariment per al *petit éventail* (p. 66), –que en francès antic, com en català (*DECat*, IX, 123), hom suposa que devia significar un ‘guant’ (*guantelete* en castellà)– amb què se senya Curial a la porta del seu tendelló abans de la lluita, perquè en comparar les equivalències del vocable en les diferents traduccions ressalta bé que no es tractava de cap *abanico*.

Però planyent-me de no haver pogut seguir la conferència del professor Barberà «La traducció de *Curial e Güelfa* al francès» (La Nucia 2006) ni tampoc l’any següent la conjunta amb Balász Déri, M. À. Fuster i Rozalya Sasor (*El Curial e Güelfa com a projecte de traducció multilingüe*), pateixo d’un risc considerable, afegit als ja apuntats, almenys de fer judicis inútils, cosa que em retreu de desenvolupar la via lingüística i passo al camp de les notes, que ofereixen una més gran multiplicitat. Camp en què perillaria de ser injusta, a la inversa, si m’atenc exclusivament a la meua especialitat, la literària,⁷ sobre la qual he treballat aquesta novel·la des de fa molts anys; per tant, contemplem una mica tot, de manera esquitxada i no sistemàticament.

Dintre de les notes cal valorar les de caire lingüístic convenients per a una millor comprensió des del francès (n. 25, p. 90), o bé les de conveniència comparatista (n. 234, p. 392) o que afecten altres llengües (n. 70, p. 242), en què ressalten les de procedència àrab (n. 188, p. 337), les quals en gran part s’inauguren ací. N’hi ha algunes molt buscades, com la de Filoctetes (n. 194, p. 353) o bé que complementen aspectes sabuts (n. 191, p. 342) o constitueixen remeses oportunes (n. 244, p. 409).

En onomàstica, camp on s’han fet noves contribucions, podria ser que interessés de sumar-hi una altra suggerència per a Atrossillo (n. 51, p. 194), ja que a la crònica del rei Jaume surt el cavaller aragonès Gil d’Atrossillo (cap. 29).⁸ D’altra banda, cal destacar les notes de filiació històrica –aplega tots dos aspectes la tirantiana de la p. 202, n. 54– i les de situació o per tal de desfer errors (n. 30, p. 124-125). Són especialment interessants les que assenyalen punts de contacte amb altres obres, sigui de la mateixa literatura, com ara les de *Jacob Xalabín* (n. 231-232, p. 390), sigui d’altres, com amb Boccaccio (n. 183, p. 333) o Santillana (n. 142, p. 347); i al meu entendre, cal valorar molt especialment les freqüents coincidències amb el *Tirant*, a vegades estilístiques (n. 86, p. 279, n. 245, p. 409).

La part més anotada, que té una explicació en el fet que presentava prou mancances i és un dels passatges claus de la novel·la, és el proemi al tercer llibre. Troballes que suposen moltes recerques que poden protagonitzar un article o una comunicació a un congrés, i que són especialment a valorar quan van unides a la tasca traductora, ja que, sense greuges, hom hi podria passar més per sobre. Encert també en una traducció el fet d’incorporar o de donar en nota els passatges que falten (la cançó de l’orifany, traduïda a les pàgines 362-363) i les descripcions de Guido delle Colonne que manquen al manuscrit o bé sols hi eren al·ludides, però afecten punts importants (p. 329-330 i 419-420).

Per contra, s’han obviat algunes referències molt conegudes, bé que les principals se citen a la Introducció, com ara el *Novellino*. Tot i que en algun moment podrien convenir, sobretot perquè els especialistes d’altres literatures podrien pensar-se que ho acaben de descobrir ells: així, bé que s’hi havien al·ludit les cròniques de Desclot i de Muntaner (p. 12), pot passar amb l’expressió deguda a Muntaner «Que vous dirai-je?» (2 vegades a la p. 123, i repetit encara). També podria esdevenir amb l’al·lusió a la llegenda del cor menjat de Guillem de Cabestany, reconeguda per Aramon com procedent de la *Vita nuova* i que recentment Isabel de Riquer arrela a més al *Decameró* (IV, 9).⁹ Però evidentment no es pot dir tot en una traducció i cadascú podria creure important el punt que coneix; per tant, ho jutja el traductor, qui fa la tria de la manera que considera millor i, tenint com és aquest cas, bon coneixement de causa, no es tracta de fer-hi retrets. Així doncs, advertint que no tractem de millorar una cosa ben feta, ens limitarem només a fer un pocs comentaris al damunt de les mateixes notes.

7. La introducció que acompanya la meua traducció (a IVITRA) ressalta sobretot aquesta faceta.

8. Vaig comentar la coincidència a la introducció al *Libro de los Hechos* (Gredos, 2003, p. 28). D’altra banda, el Llop Ferrer d’Atrosillo de Desclot a vegades s’ha transcrit amb altra forma (Llop Ferran d’Actocil, ed. de Miquel Coll).

9. *El corazón devorado. Una leyenda desde el siglo XII hasta nuestros días*. Madrid: Siruela, 2007, 115-120.

Quant a la n. 101, p. 287, cal comentar que el passatge del llibre 2 dels Reis (20, 6), que es refereix als 15 anys recuperats per Ezequies, és recordat a la *Comèdia* (Paradís 20, 49-51), on el traductor acut altres vegades (n. 228, p. 384). Cal afegir que aquella referència dantesca és immediata a la de Trajà –l'emperador a qui tragué del Purgatori sant Gregori (Purgatori 10, 70-78)–, i en aquest passatge del proemi, tot seguit, s'al·ludeix als emperadors romans, així com més endavant veiem que Curial se salva mitjançant unes paraules d'aquest sant; per tant, pot ser efectiu de relacionar-ho a través de Dante, bé que aquest punt sigui més aviat propi de discussions d'especialitat.

També podria ser propi d'un congrés un detall en referència a Amiclates i la *Farsàlia* (n. 115, p. 300), on se'ns diu que el pescador «dort la porte ouverte», però el text llatí deia «Haec Caesar bis terque manu quassantia tectum / limina commouit»; cal especificar-ho perquè justament s'hi està fent una crítica de la desfiguració dels típics sermons quan parlaven de la pobresa en sentit tradicional deformant el gran text de Lucà. Ací, l'anònim en prenia, entre els detalls afegits representatius d'aquelles desfiguracions, que el pescador anava alegre cantant per les places.¹⁰

Particularment m'ha estranyat la nota referent a la citació del llibre IV de l'*Ètica Nicomàquea* (n. 263, p. 321), quan em pensava superat el fet de considerar-la errònia, ja que, segons vaig exposar fa gairebé 20 anys,¹¹ aquella remesa és ben bé una il·lustració o una rèplica exacta del passatge mitològic del Parnàs –contra la lloa–, així com del concepte d'amistat que hi expressa Dione i del que manifesta Melchior fins al final de l'obra.

I a la n. 243, en explicar les parelles amoroses del darrer somni de la Güelfa potser que, havent alludit a la carta de Madreselva a Mauseol de Rodríguez del Padrón com a font (n. 206, p. 365), escauria de recordar una altra del mateix autor, la de «Breçaida a Troilos», on ella li manifesta el seu amor, ja que contribuiria a explicar que hi vagin «Tröyol e Briseyda» com a parella, en comptes d'anar-hi amb Aquil·les.

La concisió o informació restrictiva per part del traductor sembla positiva en els aspectes més hipotètics o superficials, com ara el de les identifications, al qual tota la crítica hem jugat, àdhuc coincidint sovint.

Petitíssim detall que aporto tan sols a tall de mostra del seguiment, o potser d'ajut per a una reedició, és l'oblit de la numeració del capítol 3.93 a la pàgina 401. I amb aquesta mostra significativa de la meua adhesió a la feina feta tancaria aquesta molt petita valoració, considerant acabada amb goig –bé que hagi escurçat molt els comentaris– la missió a mi encomanada.

Com a estudiosa del *Curial* repeteixo ací que em congratulo molt pels dos llibres recentment publicats, i evidentment felicito també a l'editorial Anacharsis per la cura en l'aspecte formal i encara en aspectes molt materials però també a valorar, com ara les precioses cobertes. Així com pel fet d'haver-los publicat conjuntament, cosa que permet un seguiment tan útil com el d'una edició bilingüe, sense l'inconvenient d'un format voluminós.

Quant al *Curial* estrictament vull cloure recordant que ja hem valorat a l'edició el gran avenç aconseguit quant al que sembla consolidació d'alguns aspectes (pruïja filològica i de rigor de l'autor, concreció del cercle napolità, etc.), amb què el text sens dubte ha fet un gran pas endavant. I, personalment, hi afegeixo que no puc dir amb satisfacció, ja que a l'autoria que he mantingut i a la interpretació literària inherent, ara se suma la coherència d'aquesta interpretació històrico-política, que es pot seguir al conjunt de notes d'aquesta traducció.

No vull deixar però una idea al tinter, tot i que no és exclusiva d'aquests llibres ans molt general; perquè em veig empena a afegir un plany de caire científic, propi dels nostres dies i que no sóc l'única a manifestar: i és la manca d'unió de les ciències, fet que a les nostres lletres té un clar defensor en Llull.

10. Aquest comentari del passatge clàssic el vaig presentar per primera vegada referint-me a Metge, a «Un nou nom per al vell del *Llibre de Fortuna e Prudència*». *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres*, 42 (1989-90), p. 221-226. Val a dir, sembla que n'era representatiu del fet filològic de voluntat de restitució.

11. «Tres comentaris sobre el *Curial e Güelfa*». *Revista de Filología Románica*, 8 (1991), p. 251-265; l'esmena a Aramon (ed. ENC, III, p. 272) es recull també en la meua monografia citada a la bibliografia (p. 112-118, ed. 2001).

Avui, s'han desenvolupat força però s'han separat molt, i la unitat del text, per tant l'explicació possible o a l'abast, se'n dol. Quan «els de literatura» fem una traducció o edició –així les meves també– els ressenyadors poden advertir fàcilment llacunes de caire lingüístic; i viceversa. Però potser els punts més objectius reconeguts per la metodologia científica, com ara quan estudiosos inconnexos arriben als mateixos llocs, fóra bona cosa de recollir-los;¹² no passa res si no es fa en una edició o en una traducció esplèndides, però des del punt de vista científic el text perd una ocasió de donar elements que ofereixen certa objectivitat. I és de doldre de perdre una mil·lèsima de possibilitat quant a la comprensió d'un text, sobretot tractant-se d'una obra anònima i, a més, construïda mitjançant el trasfons literari com eina d'entesa amb un lector de cultura.

És sabut que la investigació avui es desenvolupa molt com un afer personal, però vista així val poc; sobretot té utilitat com a competició de tot un equip humà, el motor que fa avançar les ciències. D'aquest error, que potser sigui un dels factors que està contribuint a ensorrar la Filologia, ¿podríem potser començar a excloure el *Curial*, en la mesura que aquest parell de llibres no s'insereix al corrent dels plantejaments competitiu massa personals o de tipus exclouent, i hi ofereixen una base de possible consens? Ara bé, l'aspiració que acabem de comentar no s'arreglaria sols des d'una edició determinada, car aquella pèrdua o desaprofítament incideix en camps tan amplis com les Humanitats i es retroalimenta del desconcert actual. A aquesta seriosa peroració, que m'ha escaigut ací, em deu haver inclinat el tarannà obert de l'anònim; però, com que es fa evident que és greu i té un ampli abast, no l'he retallada. Potser hi posaria una mica de remei el fet d'adonar-nos de la distància que ens separa de grans figures d'altres èpoques –senzillament davant la saviesa d'aquest tan ocult i culte autor–, que en èpoques menys globals adoptaven posicions molt més universals. O de veure'ns nans, de fet, com *Curial* davant d'Hèctor; personatge que, segons ens diu l'autor, el seu personatge admirava.